

ЕКОСИСТЕМНИ УСЛУГИ ОТ ГОРСКИТЕ ТЕРИТОРИИ –
ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА*Милена Личева*ECOSYSTEM SERVICES FROM FOREST TERRITORIES –
PROBLEMS AND CHALLENGES*Milena Licheva*

Abstract: The article analyzes the problems related to the non-application of the provisions of Chapter 17 – Public ecosystem benefits of the Forest Act. The necessity of the adequate valuation of the ecosystem services from the forest territories and their transformation into a remunerated financial resource is argued. A proposal for supplementing the current legal framework is formed, as well as conclusions on the topic.

Keywords: ecosystem services, forests, forest territories, administrative contract.

Определение: Екосистемните услуги се определят като условия и процеси, чрез които природните екосистеми поддържат и запълват своя живот. Тези услуги запазват биоразнообразието и осигуряват производството на екосистемни стоки. Те са ползите, които човек извлича директно или индиректно от екосистемните функции¹.

Биоразнообразието и екосистемите предоставят ценни услуги на обществото. Те включват храна, чиста вода, отдих, защита срещу наводнения, регулиране на климата и други². Горите са най-голямата сухоземна екосистема на територията на ЕС, те покриват ок. 43% от територията на държавите членки. Европейските гори опазват биологичното разнообразие, поддържат екосистемните услуги и съхраняват въглеродни емисии от атмосферата. Днес ок.

10% от емисиите на парникови газове в ЕС се съхраняват в горите³.

De lege lata: В действащия Закон за горите съществува Глава 17 – Обществени екосистемни ползи⁴. Разпоредбите на чл. 248, ал. 1 и ал. 2 от Закона за горите /ЗГ/ поставят знак за равенство между понятията „екосистемни ползи“ и „екосистемни услуги“. Става дума за едни и същи функции на екосистемите, които веднъж представляват ползи за лицата, които ги употребяват/ползват се от тях, а също така представляват услуги, предоставяни от самите екосистеми или от конкретни лица, когато са резултат от дейности по управление на горските територии.

Бенефициерите, за които възниква задължение за заплащане, са лицата, чиято стопанска дейност се благоприятства от предоставените

¹ Проект „Подобряване на информационната система към Националната система за мониторинг за биологичното разнообразие“ /IBVIS/ Дейност № 2 „Създаване на модул за събиране на данни, картиране и оценка на състоянието на екосистемите и екосистемните услуги“. Информацията е достъпна на <http://eea.government.bg/bg/ecosystems/index>

² Използваната информация е от официалната страница на Изпълнителната агенция по околна среда: eea.government.bg/bg/ecosystems/woodlandforestes

³ Виж Проектостановище на Европейския комитет на регионите – Средносрочен преглед на стратегията на ЕС за горите, обн. ОВ С 361, 5.10.2018 г., с. 5–8.

⁴ Закон за горите, обн. ДВ, бр. 19 от 08.03.2011 г., в сила от 09. 04.2011 г., изм. и доп.

екосистемни ползи (чл. 249, ал. 1 ЗГ). Задължението за плащане се поражда от областните планове за развитие на горските територии. В тях се определят конкретните територии, в които ползването на обществени екосистемни ползи е възмездно, както и видовете стопански дейности, които се благоприятстват от предоставените екосистемни услуги (чл. 249, ал. 2 ЗГ). Лицата, за които възниква задължението, извършват плащането в общината, на чиято територия извършват дейността (чл. 249, ал. 3 ЗГ). Методиката за определяне на обезщетението за екосистемни ползи, условията и редът за извършване на плащането и за разпределяне на набраните в общината средства, се определят с наредба на Министерския съвет. (чл. 249, ал. 8 ЗГ).

Това е състоянието на действащата правна уредба, регулираща възмездното предоставяне на екосистемни ползи съгласно ЗГ. Следва да бъде уточнено, че на практика, **разпоредбите не функционират и не се прилагат**. Причината е, че вече девет години Министерският съвет не изпълнява свое нормативно задължение и бави издаването на наредбата, предвидена в чл. 249, ал. 8 ЗГ. Вследствие на това, ***не съществува метод за определяне на обезщетението, както и не съществуват условия и ред за заплащане на такова обезщетение.***

Изводът е, че след като толкова дълго време разпоредбите на Глава 17 ЗГ не се прилагат, има сериозен проблем относно възприемането и осъзнаването на необходимостта от такава правна регулация. **Тревожното в случая е това, че по въпроса за остойността на екосистемните услуги, държавата отказва да вземе становище.** Това представлява доста неадекватен начин да се избегне темата, което в никакъв случай не е решение на въпроса.

Съществуването на такава правна уредба в специалното горско законодателство е необходимо, още по-необходимо е тези разпоредби да бъдат прилагани. Основания за такова твърдение дава развитието и подреждането на световния дневен ред, в който официално се

утвърди и придоби конкретно съдържание терминът „климатични бежанци“⁵.

Все по-уверено и в Европейската „agenda“ намира своето място понятието „климатична справедливост“. Чрез него глобалното изменение на климата се очертава като политически и етичен въпрос, а не само като строго екологичен проблем. По този начин се признава, че най-уязвимите и най-бедните в обществото често понасят най-силно въздействие от ефектите от изменението на климата.⁶

Първото дело в областта на климата срещу правителство беше спечелено в Холандия през 2015 г. от фондация Urgenda. Върховният съд на Холандия уважи претенцията и застъпи становището, че правителството може да носи законова отговорност за това, че не е предприело достатъчно действия за предотвратяване на предвидимата вреда в резултат от изменението на климата.⁷

Аргумент за изразеното мнение се съдържа и в чл. 15 от действащата Конституция на Република България, съгласно който държавата осигурява опазването и възпроизводството на околната среда, поддържането и разнообразието на живата природа и разумното използване на природните богатства и ресурсите на страната. Същият принцип е възпроизведен и в чл. 55 от Конституцията, закрепващ основното право на гражданите на здравословна и благоприятна околна среда в съответствие с установените стандарти и нормативи, както и задължението им да опазват околната среда. Грижата за околната среда не е само декларация, тя е конституционно изискване.⁸

Правна същност на проблемите:

1. Според мен спорният момент в разглежданата правна уредба не се съдържа във въпроса дали тя е необходима или не. Спорният момент се поражда от липсата на яснота относно това, какво точно компенсират със заплащането лицата, чиято дейност екосистемните ползи благоприятстват.

⁵ Виж Становище относно интеграция на бежанците в ЕС, ОВ С 264, 20.7.2016 г., с. 19.

⁶ Виж Становище на Европейския икономически и социален комитет относно „Климатична справедливост“ (становище по собствена инициатива), обн. С ОВ.бр.81 от 2 март 2018 г., с.22–28.

⁷ Пак там, С ОВ, бр. 81 от 2 март 2018 г., с. 22–28.

⁸ Виж Решение № 12 от 28 ноември 2013 г. по конституционно дело № 9/2013 г.

Законът за горите определя екосистемните ползи от горските територии като резултати от специализираните дейности по тяхното управление. Това определение не дава отговор на въпроса, какво се компенсира със заплащането на екосистемните ползи.

Действащият Закон за горите въвежда по императивен начин ограничения на правата на собствениците и им вменява задължения, които са продиктувани от защита на обществен интерес и които могат да бъдат квалифицирани като специализирани дейности по управление на горските територии. Това е така, защото горите и горските територии, като обект на правна регулация, предизвикват като последица пренасянето на тежестта на империума на държавата към начина на ползване на тези територии, за да се защитят обществените интереси, свързани с тяхното опазване, възпроизводство, екологосъобразно ползване и устойчиво управление.

Т.е. Когато собствениците на горски територии упражняват правата си по начина, предвиден в Закона за горите, те изпълняват свое нормативно задължение. Липсва юридическо оправдание трети лица да заплащат възнаграждение на собствениците на горски територии за това, че те изпълняват свое нормативно задължение.

Друг момент, който се явява специфичен за Република България е, че 74,5% от горските територии са собственост на държавата. А тя, съгласно Конституцията, е длъжна да управлява държавното имущество в интерес на гражданите и обществото (арг. чл. 18, ал. 6 от КРБ). Това означава, че най-големият собственик на горски територии – държавата, на още по-голямо основание изпълнява свое нормативно задължение.

Вследствие на изложеното, единственото логично и разумно решение се свежда до това, екосистемните услуги да са възмездни тогава, когато тяхното предоставяне е в резултат на

дейности, които **не представляват нормативни задължения** за техните собственици/ползватели/наематели/арендатори. Т.е. Възмездността при предоставянето на екосистемните услуги трябва да се въведе за случаите, когато тези услуги са резултат от управленски решения, надграждащи съществуващата нормативна уредба. Плащането за екосистемни услуги (ПЕС)⁹ трябва да компенсира лицата – собственици или ползватели на горски територии – за допълнителните разходи по опазване и устойчиво използване на биоразнообразието, както и за предоставяне на екосистемните услуги над това, което се изисква от съществуващите нормативни актове.¹⁰ Едва в тези случаи заплащането ще има и оправдания компенсационен характер.

2. Следващият голям въпрос в разглежданата тема се свежда до това, как и по какъв ред компенсационното заплащане за предоставени екосистемни услуги да се превърне в задължение за лицата, ползващи тези услуги.

De lege ferenda: Най-ефективно горната цел може да се постигне, ако се използват правните конструкции на административния договор по чл. 19а от АПК и споразумението по чл. 20 АПК. Правната наука многократно се е занимавала с анализ и изясняване на тези две правни понятия.¹¹

Възприетите в теорията разлики между тях се свеждат в най-общи линии до следното: Административен договор се сключва само в случаите, когато специален закон изрично предвижда това, а споразумението може да се сключи винаги, когато специалният закон не го забранява. Сключването на административния договор, когато това е предвидено в специален закон, е задължително, за да се породят целените правни последици. В противовес на това, споразумението е една възможност. Административният договор не може да се за-

⁹ Аббревиатурата ПЕС е образувана от английския термин Payment for Ecosystem Services.

¹⁰ Paying for Biodiversity. Enhancing the cost effectiveness of payments for ecosystem services, OECD Publishing/2011; материалът е достъпен на www.sourceoecd.org Материалът е наличен и в превод на български език, извършен от WWF Дунавско – Карпатска програма.

¹¹ Балабанова Хр. Административният договор по българското законодателство. София: Сиела, 2017; Дерменджиев, Ив, Д. Костов, Д. Хрусанов. Административно право на Република България, Обща част. София, 1996; Сивков Цв. Споразумението по административно процесуалния кодекс. София: Сиела, 2012; Лазаров, К, Ив. Тодоров. Административен процес. София: Сиела, 2018.

мества от индивидуален административен акт, а споразуменията го заместват, а не го следват.¹²

Вследствие на тези разлики, без претенции за изчерпателност, може да се **оформи следното предложение**: заплащането на дейностите, с които се предоставят екосистемни услуги, да бъде вменено като задължение на лицата, които ползват тези услуги, чрез сключване на публично-правен административен договор.

Производството по изготвяне и одобряване на областните планове, може да послужи като основа за оформяне на предложение за доразвиване на съдържанието на разпоредбите на Глава 17 ЗГ, в следните посоки:

1. Областните планове за развитие на горските територии могат да бъдат административният акт, който конкретно определя престацията – задължението за плащане за лицата, ползващи екосистемните услуги и насрещната престация – дейността, с извършването на която, се задължават лицата, предоставящи екосистемните ползи.

Административното производство по изготвяне и утвърждаване на областните планове предоставя реална юридическа възможност, преди окончателното одобрение на областния план за развитие, да се сключи споразумение между лицата, предоставящи екосистемните услуги и лицата, които ползват тези услуги. Това е така, защото производството по изготвяне и утвърждаване на областните планове предполага изпълнението на сложен фактически състав. То включва възлагане на изготвянето им от директора на съответната регионална дирекция по горите (РДГ) (чл. 12, ал. 4 ЗГ), процедура по оценка за съвместимостта по реда на Закона за биологичното разнообразие (чл. 12, ал. 5 ЗГ) и утвърждаването им със заповед на министъра на земеделието, храните и горите, изготвена по предложение на изпълнителния директор на Изпълнителната агенция по горите (ИАГ) (чл. 12, ал. 6 ЗГ). Заповедта на министъра подлежи на обжалване по реда на Административнопроцесуалния кодекс (АПК). Сложният фактически състав, последният еле-

мент от който, е заповедта на министъра на земеделието, храните и горите, подлежаща на обжалване, придава на областните планове характеристиките на индивидуални административни актове.

Ако областните планове в частта, в която определят възмездните дейности по предоставяне на екосистемни услуги, бъдат замествани със споразумение по чл. 20 АПК, **ще се постигне сериозен положителен ефект**. В този случай ще се осигури съгласуване на волеизявленията на лицата, предоставящи екосистемните услуги и лицата, които се задължават със заплащането им. Т.е. съдържанието на областните планове в частта, за която ще може да се сключи споразумение, реално ще се съгласува чрез преговори. Предимство ще представлява и осигурената прозрачност, както и мобилизиране на адресатите по споразумението, да изпълнят задълженията, които са поели.¹³

Разбира се, възможността за сключване на споразумението не е необходимо изрично да е предвидена в закона. Но за да се постигне резултат, е необходимо лицата – ползващи и предоставящи екосистемните услуги, да бъдат уведомени за висящото производство по изготвянето на областните планове, както и за възможността и срока, в който може да се сключи споразумението. Такова уведомление трябва да изхожда от изпълнителния директор на ИАГ. Моментът на уведомлението трябва да предхожда като време предложението на изпълнителния директор на ИАГ до министъра на земеделието, храните и горите за издаване на заповед за утвърждаване на плана¹⁴.

Логиката на предложението продължава по следния начин:

След влизане в сила на заповедта на министъра на земеделието, храните и горите за одобряване на областните планове или след сключване, в рамките на производството по тяхното одобряване, на споразумение по чл. 20 от АПК, предлагаме да се сключи администра-

¹² Виж **Лазаров, К., Ив. Тодоров**. Административният договор след въвеждането му в АПК. // *Административно правосъдие*, бр. 3/2016.

¹³ **Лазаров, К., Ив. Тодоров**. Административен процес. София: Сиела, 2018, с. 108.

¹⁴ Изложеното мнение за сключване на споразумение по чл. 20 АПК в разглежданото административно производство, е базирано на разбирането за тази юридическа конструкция, развито от **Сивков Цв.** в Споразумението по АПК. София: Сиела, 2012, с. 11–27, 85, и сл., с. 157 и сл.

тивен договор между лицата, предоставящи екосистемни услуги, лицата, дължащи плащане за тях и съответния административен орган. Сключването на административния договор трябва да бъде предвидено изрично в специалната правна норма.

Сключването на административен договор се налага от наличието на значим обществен интерес, поради което е необходимо да се обвърже с управленските и властнически функции на държавата, чрез конкретен административен орган. Т.е. наличието на значим обществен интерес обуславя необходимост от материализирана в закон компетентност на съответен административен орган да бъде страна по договора¹⁵.

Логично е този орган да бъде **местен орган на изпълнителната власт**, какъвто е **директорът на съответната регионална дирекция по горите**. В продължение на изложеното, страни по административния договор трябва да бъдат лицето, предоставящо екосистемна услуга, лицето, задължено с плащането ѝ, както и държавата, чрез изрично овластения административен орган.

Правомощията на административния орган като страна по договора произтичат от властническите функции на държавата и са свързани със защитата на публичния интерес. Това предполага да се въведе империумът на държавната власт под формата на контрол на изпълнение на задълженията.

Този контрол трябва да обхваща както изпълнението на дейностите и управленските решения от лицето или лицата, предоставящи екосистемната полза, така и на задължението за плащане от лицето/лицата, чиято стопанска дейност се благоприятства от предоставената услуга. С цел защита на публичния интерес, неизпълнението и на двете задължения би могло да се установява чрез акт за установяване на

частно държавно вземане, по аналогия на разпоредбата на чл. 3, ал. 8 ЗНАП¹⁶.

3. Оформените до тук предложения са приложими за случаите, в които лицата, които ползват услугите от екосистемите, могат да бъдат конкретно определени. Това най-често се отнася до екосистемни ползи от местно значение. Те могат да се свеждат както до конкретно ползване на услугата (напр. сертифициране на органични продукти), така и до намаляване на разходи (напр. по пречистване).

Много често обаче, **услугите от екосистемите имат национален и наднационален характер**, напр. за защита от наводнения, свлачища и др., или пък имат т.нар. „стойности на не-ползване/алтруистични стойности“, т.е. **целта е конкретни ползи да се съхранят за бъдещите поколения**¹⁷. Общото между тях е, че **липсва конкретно лице или лица, чиято дейност пряко да се благоприятства от предоставените услуги**.

В тези случаи административният договор трябва да се сключва между държавата, в лицето на определения от правната норма административен орган и лицето/лицата, предоставящи екосистемната услуга. Предоставянето на такъв вид екосистемна услуга, трябва да бъде компенсирано от бюджета, при съобразяване на законодателството и правилата в областта на държавните помощи. В правната теория е изразено мнението, че административният договор представлява правна форма за упражняване на държавната власт, която в най-голяма степен позволява гъвкавост при тези хипотези¹⁸.

Акът, с който може да се определят задълженията на лицата, предоставящи такъв вид екосистемни услуги, както и насрещното задължение на държавата за компенсиране на дейностите, чрез които се предоставят екосистемните ползи, е **Стратегическият план за**

¹⁵ Виж **Лазаров К., Тодоров, Ив.** Административният договор след въвеждането му в АПК. // *Административно правосъдие*, бр. 3/2016; **Янкулова, С.** Договорът за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ от структурните фондове и кохезионния фонд на ЕС – форма на упражняване на държавната власт и правото на защита. *Адвокатски преглед*, 1/2015.

¹⁶ Виж **Янкулова, С.** Цит. съч.

¹⁷ Виж повече по въпроса цит. Paying for Biodiversity... – www.sourceoecd.org, в превод на български език, извършен от WWF Дунавско-Карпатска програма, с. 99–135.

¹⁸ **Янкулова, С.** Цит. съч.; **Балабанова, Хр.** Административният договор по българското законодателство. София, 2017, с. 21–22, където авторът цитира мнението на К. Лазаров и Ив. Тодоров, изразено в сп. „Правен свят“, броя от 18.03.2016.

развитие на горския сектор. Същественият момент е, че този план, заедно с Националната стратегия за развитие на горския сектор, се приемат, съответно одобряват след проведено обществено обсъждане. Общественото обсъждане създава възможност за осигуряване на широка подкрепа, разбиране и постигане на съгласие относно необходимостта от предоставяне на такъв вид екосистемни услуги, както и относно необходимостта от компенсиране на дейностите, осигуряващи предоставянето на тези услуги.

Оформеното дотук предложение поставя само контур за начина, по който заплащането на екосистемните услуги може да се превърне в задължение. Сключването на административен договор се налага от наличието на значим обществен интерес, което води до обвързването му с управленските и властнически функции на държавата. Общественият интерес е характеристика на административното договаряне, която го определя като административна дейност¹⁹.

Изводи и заключение: Важно уточнение за разглежданата материя е разбирането, че тук не става въпрос за подходи, които са изцяло насочени към опазване на естествените процеси, като например в дивата природа. Плащанията за екосистемни ползи от горските територии не са свързани с необходимостта от тяхното консервиране и с неизвършването на дейности в тях. Напротив, свързани са с активно използване на горите, съчетано с дърводобив, като целта е насърчаването на природосъобразно стопанисване на горите, наричано също „екологосъобразно горско стопанство“. Този вид стопанска експлоатация включва постоянно обновяване на горските масиви и се характеризира с практики, които се опитват да възпроизведат

естествените процеси и чиято цел е, използването на горите за стопански цели да се съчетае с опазването на природата²⁰.

Осъзнатата необходимостта от прилагането на ПЕС, се свързва по неизбежност с популяризирането на съдържанието на екосистемните услуги от горските територии и на тяхната зависимост от прилагането на адекватни управленски подходи и дейности. Това е така, защото, от друга страна, е безспорен фактът, че съществува проблем с наличието на съпротива спрямо политиките в областта на климатичните изменения и възприемането им като наказателни.

Поради това наличието на **широка обществена подкрепа** е необходимо условие за безпроблемното/по-малко проблемното практическо приложение на ПЕС. За да се постигне тази подкрепа обаче, е необходима много активна комуникация относно значението на устойчивото управляване на горските територии и неговата връзка с предоставянето на екосистемни услуги – чист въздух, чиста вода, защита от ерозия, намаляване на вредни емисии в атмосферата и др.²¹.

Инвестициите в природата все повече се налагат и се определят като основни средства в действията срещу изменението на климата.²² Към настоящия момент начините за заплащане на екосистемни услуги се свеждат основно до финансиране на проекти от европейските структурни и инвестиционни фондове, където агролесовъдството е включено като мярка към общата селскостопанска политика и чрез Инструментът за финансиране на природния капитал (NCFF), който представлява публично-частно финансиране²³. Тези механизми са недостатъчни да компенсират и да насърчат в достатъчна степен предоставянето на екосистемни услуги.

¹⁹ Бучкова П. Административният договор. Материалноправни, процесуалноправни и сравнителноправни аспекти. София: Фенея, 2012, с. 56.

²⁰ Решение за изпълнение (ЕС) 2018/210 на Комисията от 12 февруари 2018 г. относно приемането на многогодишната работна програма LIFE за периода 2018–2020 г., ОВ L 39, 13.02.2018 г., с. 11–79.

²¹ Виж повече Доклад на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите: Напредък при изпълнението на стратегията на ЕС за горите „Нова стратегия на ЕС за горите: за горите и сектора на горското стопанство“, COM (2018) 811 final, 07.12.2018.

²² Становище на Европейския икономически и социален комитет относно „Климатична справедливост“ (становище по собствена инициатива), обн. С ОВ, бр. 81/2.03.2018 г, с. 22–28

²³ Виж повече на http://ec.europa.eu/environment/life/funding/financial_instruments/ncff.htm LIFE financialinstruments: Natural Capital Financing Facility.

Бъдещето на екосистемните услуги, които към момента се приемат за даденост – чист въздух, чиста вода и др., е в създаването на адекватна мотивация за тяхното предлагане. Остойността на предлаганите екосистемни услуги е неизбежна част от тази мотивация. Плащането за екосистемни услуги представлява основно средство за постигане на природосъобразно стопанисване на горите. Бързата реакция от страна на законодателната власт, въвеждането на ясен и приложим правен режим за ПЕС, ще доведе до създаването на икономически и финансов механизъм, чрез който остойността на екосистемните услуги днес, ще се капитализира във вложения за бъдещите поколения²⁴.

БИБЛИОГРАФИЯ

Балабанова, Хр. Административният договор по българското законодателство. София, 2017. // **Balabanova, Hr.** Administrativniyat dogovor po balgarskoto zakonodatelstvo. Sofia, 2017.

Бучкова, П. Административният договор. Материалноправни, процесуалноправни и сравнителноправни аспекти. София: Феня, 2012. // **Buchkova, P.** Administrativniyat dogovor. Materialnopravni, protsesualnopravni i sravnitelnopravni aspekti. Sofia: Feneya, 2012.

Дерменджиев, Ив., Д. Костов, Д. Хрусанов. Административно право на Република България. Обща част. София: Сиби, 2012. // **Dermendzhiev, Iv., D. Kostov, D. Hrusanov,** Administrativno pravo na Republika Balgaria. Obshta chast. Sofia: Sibi, 2012.

Лазаров, К., Ив. Тодоров. Административен процес. София: Сиела, 2018. // **Lazarov K., Iv. Todorov.** Administrativen protses. Sofia: Siela, 2018.

Лазаров, К., Тодоров, Ив. Административният договор след въвеждането му в АПК. // *Административно правосъдие*, № 3, 2016. // **Lazarov K., Todorov Iv.** Administrativniyat dogovor sled vvezhdaneto mu v APK. // *Administrativno pravosadie*, № 3, 2016.

Сивков, Цв. Споразумението по Административнопроцесуалния кодекс. София: Сиела, 2012.

// **Sivkov, Tsv.** Sporazumenieto po Administrativnoprotsesualniya kodeks. Sofia: Siela, 2012.

Сивков, Цв. Уредбата на административния договор в АПК. Предизвикателства пред финансовото управление и контрол на средствата от ЕС. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2016. // **Sivkov, Tsv.** Uredbata na administrativnia dogovor v APK. Predizvikatelstva pred finansovoto upravlenie i kontrol na sredstvata ot ES. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2016.

Сивков, Цв. Pacta sunt servanda и административните договори, Римско и съвременно право. Сб. статии и доклади от Международна научна конференция. София: УИ „Св. Кл. Охридски“, 2013. // **Sivkov, Tsv.** Pacta sunt servanda i administrativnite dogovori, Rimsko i savremenno pravo. Sb. statii i dokladi ot Mezhdunarodna nauchna konferentsia. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2013.

Сивков, Цв. Условие за участието на административните органи при сключването на споразумението по чл. 20 от АПК. Формиране на волята на субектите, които сключват споразумение. // *Норма*, бр. 7, 2012. // **Sivkov, Tsv.** Uslovie za uchastieto na administrativnite organi pri sklyuchvaneto na sporazumenieto po chl. 20 ot APK. Formirane na volyata na subektite, koito sklyuchvat sporazumenie. // *Norma*, br. 7, 2012.

Янкулова, С. Договорът за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ от структурните и кохезионния фондове на Европейския съюз – форма на упражняване на държавна власт и правото на защита. // *Адвокатски преглед*, № 1, 2015. // **Yankulova, S.** Dogovorot za predostavyane na bezvazmezdna finansova pomosht ot strukturните i kohezionniya fondove na Evropeyskiya sayuz – forma na uprazhnyavane na darzhavna vlast i pravoto na zashtita. // *Advokatski pregled*, № 1, 2015 ;

Paying for Biodiversity. Enhancing the cost effectiveness of payments for ecosystem services, OECD Publishing/2011

<http://eea.government.bg/bg/ecosystems/index>

<https://www.eea.europa.eu/bg/themes/biodiversity/intro>

http://ec.europa.eu/environment/life/funding/financial_instruments/ncff.htm

²⁴ Виж Резолюция на Европейския парламент от 15 ноември 2017 г. относно План за действие за природата, хората и икономиката, ОВ С 356, 4 октомври 2018 г., с. 38–43.